

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Мария Костадинова Георгиева, член на научното жури за присъждане на научната длъжност „професор” по професионално направление: 2.1 Филология (общо и историческо езиковедство – английски език), обявен от СУ „Св. Климент Охридски”, ФКНФ, катедра „Англицистика и американистика”, в ДВ, бр. 90/16. 11. 2012 г.

Кандидат: доц д-р Мира Христова Ковачева

Данни за конкурса:

Документацията по конкурса, обявен в ДВ бр. 87/09. 11. 2012 г., е в пълно съответствие със ЗРАСРБ. Кандидатката доц. Мира Христова Ковачева е представила пълен комплект документи според Правилника за заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”. Декларирам, че нямам научна продукция в съавторство с кандидатката.

Данни за кандидата:

Доц. Мира Ковачева е завършила „Английска филология” в СУ „Св. Климент Охридски”. През периода 1974 – 1978 е докторант (аспирант) към катедра „Английска филология” и защитава докторска дисертация през 1982 г. През 1991 г. получава научното звание доцент по историческа лингвистика и история на английския език. През 1978 г. Доц. Ковачева постъпва на работа в катедра „Английска филология” (понастоящем преименувана в катедра „Англицистика и американистика”), където преподава и сега. Научните и интереси са в областта на историческата лингвистика, английско и съпоставително езиковедство, социолингвистика, езикови контакти и български език за чужденци. Като член на катедрата Ковачева има и задоволителен административен опит като отговорник на езиковедската секция на катедра „Англицистика и американистика” (1992 – 2003 и 2010 – 2012) и член на ръководството на Фондация Университетска Англицистика и Американистика (ФУАА). Тя се занимава активно и с преподаване на български език на чужденци. Била е лектор по български към Лийдския и Шефийлдския университет, Великобритания (1989 – 1992), а от 1994 г. досега е екзаминатор по български език в Британското посолство (към Езиковия институт за дипломати – Лондон). Ковачева е била на специализация в Англия (1972, 1977, 1998,) и на курсове по договори за научен обмен в Швеция (1988) и Германия (2001, 2002).

Преподавателска работа:

Доц. Мира Ковачева е разработила седем лекционни курса за бакалавърска и магистърска степен, които води досега. Освен семинарните занятия към съответните лекционни курсове е водила също семинарни занятия по морфология, практическа граматика и фонетика. Била е научен ръководител и рецензент на множество магистърски тези и е участвала в научно жури за присъждане на академична длъжност. Изнасяла е лекции в чужди университети (Бамберг, Германия) по програма ЕРАЗЪМ. Член е на екипите на два научни проекта, насочени към оптимизиране на учебната работа в катедрата. Заключениеето ми е, че по критерия преподавателска дейност тя напълно отговаря на изискванията за заемане на академичната длъжност „професор”.

Описание на научните трудове:

Доцент Мира Ковачева кандидатства за конкурса с една монография, седем учебни помагала, 16 статии, пет рецензии, три хроники, три превода, две редакторства на учебни помагала и седем участия в национални и международни конференции. Ще започна прегледа на научната продукция с монографията *Spontaneous spoken language and linguistic theory*, в която редица от идеите на авторката, дискутирани в статиите и, са представени в най-ясна и обобщена форма. Най-общо целта на научния труд е да се посочи на какви принципи следва да отговаря една съвременна теория за езика. Книгата се състои от две части – аналитична и теоретична – като на пръв поглед изненадващо теоретичната част следва аналитичната. Избраната структурна организация е изненадваща само привидно обаче, тъй като при запознаването с текста става ясно, че авторката няма за цел да ограничава своя анализ в някаква строго описана теоретична рамка, а напротив, иска да използва данните от своето изследване, за да изтъкне някои критични моменти в редица широкоприети сред лингвистите формални теории и постановки и да фокусира внимание върху нуждата от интердесциплинарен подход при анализа на езика. Конкретната задача, която си поставя Ковачева, е да изследва в контрастивен план структурните особености на спонтанната устна реч на български и английски и да установи условията и причините за регистрираните отлики (стр. 18). Освен контрастивна, перспективата на анализ на избрания обект – спонтанната устна реч – е също и когнитивна, насочена към разкриване на сложната мрежа от нелинейни отношения между когнитивните, структурни, функционални и социални фактори, играещи определяща роля при конструиране на значението на изказа (стр. 19). За своя анализ Ковачева избира динамичен подход, единствено възможен според нея, за да се обхване пълноценно фрагментарността на спонтанната реч (за разлика от линейната синтактична организация на писмената реч) и конструирането на значението „онлайн” под въздействието на непрекъсната обратна връзка на всички лингвистични нива и екстралингвистични, ситуативни фактори. Въз основа на изводите от своя анализ тя заявява, че е неправомерно да се търси системност в устната реч и да се третират като субстандартни отклонения всички онези елементи – повторения, неопределеност, двусмислие, опростени или неинтегрирани синтактични конструкти – които характеризират спонтанното устно общуване. Тази критика тя отправя най-вече към изследвачите на българския език, които все още не обръщат достатъчно внимание на особеностите на устното изразяване и не предлагат адекватен аналитичен модел, който да отразява неговата специфика. Наистина, макар че според крайните изводи на авторката изследваните свойства на спонтанната устна реч са еднакво валидни за българския и английския език, тя открива и някои качествени разлики. В следващите глави се третират именно такива езикови конструкти, които оформят специфичния облик на спонтанната реч във всеки от разглежданите езици.

В подкрепа на общата характеристика на устната реч в двата езика в глава втора Ковачева предлага конкретен анализ на някои специфични особености при употребата на именната фраза в българския и английския. От особен интерес е анализът на изолираната употреба на номинални фрази, т.е. без определители и в безглаголни словосъчетания,

която се среща и в двата езика като т.н. „висяща тема” , която бавно и спираловидно се развива в хода на разговора (стр.98). Изобилието от такива конструкции в устната реч авторката отдава на доминацията на дискурсия модел *topic::comment* в устната реч, на синергията между „споделеното знание и контекстуалната/ деиктична координация между комуникантите, на предикацията на публичните им образи и сетивното възприемане на средата, която ги заобикаля” (100), което позволява едновременно активиране на референтни и атрибутивни значения в менталното пространство на говорещия. Отново изразеното становище е, че такива конструкции не са и не бива да бъдат интерпретирани като отклонения от стандарта, а като елементи на отделен, независим код, кода на спонтанната устна реч. В глава трета Ковачева прави интересен опит да приложи известната в психолингвистиката дуалистична теория на познанието (разглеждаща усвояването на знания като процес, включващ едновременно синтетични (готови словосъчетания) и аналитични (генеративни) компоненти) от когнитивна перспектива. Това е възможно, според нея, поради присъствието на сходна двойственост в мисловните механизми на обработка на информацията (т.н. *top-down /bottom up processing*). Свободното използване на готови фрази при генерирането на устна реч дава основание на авторката да изрази съмнение в необходимостта от фактора „специално време за планиране на изказването”, тъй като големи речеви отрязъци „избликват” като готови словосъчетания/ формули при конструиране на съдържанието на изказа без да има нужда да се запълва схематичната му структура. Като подлага на тест валидността на подхода с препратки към по-стари периоди на английския език, авторката представя своя интерпретация за процеса на граматикализация, илюстриран с примери от прехода от лични към безлични английски конструкции. Най-интересната находка в изследването, според мен, е анализът на група непроменливи и синтактично независими лексикални единици с относително висока честотност в българската спонтанна реч, традиционно причислявани към класа на междуметията (гл. 4). Ковачева, според мен основателно, не приема тази традиционна класификация и твърди, че въпросните изразни средства следва да бъдат обособени в отделна група идеофони , които поради синергията на когнитивни и сетивни компоненти в семантиката им, позволяват силно кондензирано „обрисуване” (*depicting*) или „отиграване” (*acting out*) на елементи от съдържанието на съобщението. Според произхода им разглежданите изразни средства са разделени на две подгрупи – звукоподражателни и сродни с глаголни лексеми - и са изследвани синтактичните и комуникативните им функции в речта. За по-пълното им характеризиране се дискутират също проявленията на иконичност в поведението им, например, „пределност, повтораемост и незавършеност” (Приноси:7), а също и специфичната им семантика, в която присъстват елементи на мимезис - сензоримоторно явление, в което се смесват репрезентации на сетивни възприятия, напр., „звук”, с начини на действие, напр., „отривисто, рязко”. (cf. *Втурнах се към нея и фрас, върху мен се изля стъклен дъжд.*). Намирам за убедително и твърдението на Ковачева , че основната характеристика на тези изразни средства не е „иконичността”, а семиотичната им „описателна” функция, т.е.,

говорещите ги използват , за да „обрисуват” или „изиграят” отделни „сцени” от съдържанието на съобщението за постигане на по-голяма живост и образност на изложението.

Главният извод от аналитичната част на монографията е, че българската спонтанна реч е съхранила повече белези от първичното си орално съществуване. Ковачева споделя мнението на Б. Вълчев, че по-голямата пропускливост на българския за елементи от разговорната реч се дължи на по-краткия период на кодификация и стандартизация на езика, през който не е било възможно да се заличат напълно следите от оралния период. В анализа изобилстват оригинални трактовки за привидно дефективни употреби в устната реч на някои високочестотни елементи от българския (например, *то, там, дето*) и може само да се съжالياва, че трудът не е на български език, за да могат повече български езиковеди да се запознаят с тях. Същевременно прави впечатление, че Ковачева съсредоточава внимание предимно върху значението на някои по-специфични изразни средства, поради което някои изводи звучат не съвсем убедително. Като пример бих могла да посоча разсъжденията ѝ за неефективността на стратегията „време за планиране” (planning time) като обяснение на „повторението” в устната реч, което тя третира като своеобразен контекстуален словообразователен модел, т.е. като пример за граматикализация на лексикално явление (например, изчистих *отгоре отгоре*). При анализ на дискурсно равнище се вижда, обаче, че освен такива в някаква степен конвенционализирани изрази се срещат, при това със значително по-висока честотност, също и повторения конструирани „онлайн”, където нуждата от време за планиране изглежда напълно адекватно обяснение (Напр. „So, if some ... some student is not... is not good in class [... ...] I think that ... that more... more ... more teachers...(корпус МГ)). За по-голяма убедителност на изводите добре би било също да се вземе предвид и разпространението на тези форми в различните социолекти. Много от дискутираните езикови средства са по-скоро присъщи на просторечието и колкото и в България да не е имало „елит” (стр. 88), който да наложи по-изискани форми на изразяване , имам съмнение, че съответните средства присъстват в еднаква степен и в идиолектите на хората принадлежащи към образованите прослойки.

Както споменах целта на теоретичната част е да се предложат някои идеи за разчупване на теориите за езика, които са в обращение в литературата, за да се отразят по-адекватно процесите на концептуализиране и езикоусвояване. В глава пета Ковачева критикува тенденцията да се абсолютизират линейните репрезентации като механизъм за генериране на реч, които налагат ненужни ограничения на мисловните процеси, например, като изключват ролята на миметическите образни схеми в спонтанното устно общуване. Според нея редица широкоприети терминологични метафори, например, *gradiance, cline* и т.н. са подвластни на логическата грешка *реификация* (третиране на някакво абстрактно понятие като конкретно съществуващо), чрез които се налагат „непродуктивни аналогии (Приноси:10) и се подкопава валидността на всяка теория. След извода, че една теория на езика следва да отчита многопластовостта и взаимозависимостта на отделните езикови

нива, авторката демонстрира възможните зависимости чрез поредица от примери за въздействието на зрителното възприятие върху мисловните процеси при конструиране на значението, които разглежда през призмата на принципите на Гещалт теорията (гл. 6). Според нея характеристиките на спонтанната реч доказват централната роля на зрителното възприятие върху организацията на мисловните процеси, което трябва да се използва в изграждането на теорията за езика, тъй като зрителното възприятие е универсално и се поддава на експериментално тестване (Приноси:10). В резултат на своя задълбочен анализ на поредица от теоретични постановки, взаимствани от различни области на знанието Ковачева определя като най-обещаваща методология третирането на езика като *Сложна адаптивна система (САС)*, изградена върху взаимодействието на различни подсистеми със заобикалящата среда (стр. 275). Спонтанната реч като САС се характеризира с неопределеност, флуидност, динамичност и постоянна промяна, при която по-стари елементи се интегрират с нови попълнения и „раждат” нови конструкти, които макар да носят някои белези от своите предшественици са достатъчно различни , за да претендират за самостоятелно съществуване. Това е възможно, само защото като всяка САС спонтанната реч притежава емергентни свойства и може да се третира като „*форма на живот*” (идея взаимствана от Витгенщайн 1953), която е в непрекъснато търсене на своето осъзнато обяснение. Монографията на Ковачева предлага още много интересни и проникателни наблюдения, които не могат да се изложат в рамките на една кратка рецензия, но и изложеното дотук, надявам се, обяснява добре защо реших да посветя по-голямата част от изложението си на този труд.

По-кратките форми съставляващи продукцията на Мира Ковачева – статии, хроники, рецензии и т.н. – са също много интересни. В група статии (9, 10, 11) тя дискутира категорията транзитивност от гледна точка на развитието ѝ в диахронен план в английски език и нейното отношение към една по-обща семантична категория – насоченост на действието – характерна за езици от номинативен тип на субектно-обектните отношения. Като се позовава на асиметричните отношения между граматикализираната категория „преходност/ непреходност” и по-абстрактната семантична категория „центробежна/нецентробежна насоченост на действието” авторката обяснява нетранзитивната употреба на някои транзитивни глаголи, например *He writes = He is a writer*. Предпочитанието към нецентробежни структури в историята на английския език обуславя също и някои типологични промени, например възникването на перфектните и продължителни времена и появата на групови предикати от типа *to take a ride, to give (s.o.) a hug*. Основният извод от тази група статии , който е развит по-обстойно в монографията, е, че опозицията „насоченост на действието” позволява по-голяма степен на обобщение на условията за диатетични преобразувания и предлага по-добра основа за определяне на функционалните еквиваленти на преходни/ непреходни структури в повече езици (10:49). В друга група статии, (12,13), се разглеждат българските фрази „определяемо:: определено (съществително)”, при които под влияние на английски се наблюдава оформянето на нов модел със съществителни изпълняващи функцията на определяемо, например, *бизнес*

среща. Асимилирането и адаптирането на чужди елементи в системата на българския език се интерпретира като специфичен творчески процес – „когнитивен скок” - при който се изграждат собствени елементи като реплика на чуждия модел, но в съзвучие с граматичната и функционална структура на езика –приемник. Изводът, върху който набляга авторката, е свързан с необходимостта при анализа на подобни конструкции да се прилага интердисциплинарен, а не тясносистемен подход, като се използват за това принципите на теорията на езиковите контакти. Ковачева работи също и в областта на социолингвистиката. Резултат от нейните социолингвистични изследвания е цикълът от статии посветени на жаргона (14, 15, 16), изследван от различни перспективи: дефиниция и формални белези, тематично-семантични полета на жаргонната лексика, социалните групи източници на словотворчество и утореба на жаргонна лексика, и не на последно място, речевите ситуации и социалните функции характерни за този специфичен социолект. Убедена в предимствата на интердисциплинарния подход, тя отново прилага различни подходи при изясняване на спецификата на жаргона - социолингвистичен, когнитивен и социално-психологически, - което придава плътност и убедителност на изводите и. Удачно е използвано известното в англоезичната литература разделение на жаргона на *първичен* (като дискурсивна стратегия на спонтанно преназоваване/*relexification*/ предизвикано от конкретните комуникативни нужди на говорещия или социокултурните характеристики на речевата ситуация) и *вторичен* (остатъчен продукт от спонтанното преназоваване, който се разпространява в речта извън конкретната речева ситуация), за да се очертае по-отчетливо ролята на творците и потребителите на жаргонна лексика. Като групов говор, жаргонът уместно е свързан с отношенията в т.н. групи по интереси (communities of practice), в които членовете с претекции за водачество впрягат цялата си словотворческа енергия и креативност, за да постигнат нужната степен на себеизява и себеутвърждаване. Към многобройните характеристики на жаргона като лексикален резерв, който творци и потребители използват при изграждане на своите идентичности, ще си позволя да добавя също и т.н. „възрастова обвързаност” (age-grading), белег с важен принос за навлизането на жаргонни думи в лексикалния фонд на всеки език. Принципът „възрастова обвързаност” отразява естествената склонност на всяко поколение да сътворява свой собствен репертоар от жаргонни думи, които се абсорбират и установяват трайно в идиолектите на използващите го, дълго след като са преминали възрастта на груповата си обвързаност. Тъй като тези думи носят в себе си своята история на „жаргонна употреба”, хората от съответното поколение продължават да ги употребяват в ситуации с подходящи социокултурни характеристики и тогава, когато техните деца и внуци вече са ги заменили с нови изразни средства поради силно износената им експресивност. В останалата група от статии се разглеждат въпроси, които в една или друга степен са засегнати и в монографията *Спонтанната устна реч и теорията за езика*. Така в статия (18) се дискутира проблема за ролята на устното общуване за граматикализацията на отделни категории и изграждането на граматичната система на всеки език. Въз основа на анализ на основните характеристики на спонтанната

устна реч като първообраз на езика Ковачева изтъква необходимостта от преценка на формалните модели на езиковата система, в които отношенията между езиковите елементи и категории се представят като обективно съществуващи ментални конструкти. Тема на дискусия в статия (19) е проблемът за различните прояви на творчеството при спонтанно общуване и в литературния жанр, а в статия (21) се дискутират някои миметични конструкции, характерни за българската устна реч. Основната теза, прокарвана в тези разработки е, че спонтанната реч се характелизира със своя собствена граматика и макар че в диахронен план устната и писмената реч проникват една в друга и взаимно си влияят, те най-вероятно се управляват от различни когнитивни процеси.

Като преподавател с дългогодишна практика Ковачева е автор и на редица учебници и помагала. Особено внимание заслужава учебникът по български за чужденци (в съавторство с Майкъл Холман), както и съпътстващите го помагала *Bulgarian beyond the first steps*, *Speak Bulgarian with confidence*, *Bulgarian Phrasebook* и *Complete Bulgarian* (в съавторство с различни автори). Учебникът *Teach Yourself Bulgarian* е претърпял три издания и може определено да се смята за принос в разпространението на българския език по света, тъй като е цитиран в най-авторитетни бази данни. Изобщо високото качество на изследванията на Ковачева се потвърждава и от внушителния брой цитирания (57) , от броя на индексиранияте и публикации (39) и рецензиите на нейни трудове (2).

Заклучение:

На основание на изразената по-горе положителна оценка на преподавателската работа, научната и научно-приложна продукция на доц. д-р Мира Христова Ковачева моето окончателно становище е, че тя покрива всички нормативни изисквания на ЗРАСРБ и аз ще подкрепя с пълно убеждение решението на уважаемото научно жури да ѝ се присъди академичната длъжност „професор” по обявения конкурс от СУ „Св. Климент Охридски”.

София, 17. 03. 2013

Член на научното жури:.....

/Проф. д-р Мария Георгиева/

СУ „Св. Климент Охридски